

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
**EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU
VIII**
TEBLİĞLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	135426
Tas. No:	956.141 EYÜ.S

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
TEL: (0.212) 563 16 65 - 616 00 98
FAX: (0.212) 616 00 78
www.eyup.bel.tr
e.mail: kultur@eyup.bel.tr

EYÜP BELEDİYESİ

KÜLTÜR YAYINLARI

26

GENEL YÖNETİM
AHMET MALATYALI

YAYIN SORUMLUSU
İRFAN ÇALIŞAN

KAPAK VE SAYFA TASARIMI
İLGİ TANITIM
0212 544 82 70

FİLM
EKOL
0212 356 60 70

BASKI
ELİT OFSET

İkitelli Organize Bölgesi Es-Kop Sanayi Sitesi
A1 Blok No:13-16 Tel: 0212 549 88 60

BASILDIĞI YER
İSTANBUL

BASKI TARİHİ
ARALIK 2004
ISBN 975-93844-8-5

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahibine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivine aittir. Kitaptaki
tüm yazıların ve görsel malzemelerin yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne
aittir. Bir başka yerde izinsiz olarak yayınlanamaz ve kullanılamaz.*

MENÂKİB-NÂMELERİN TÜRK KÜLTÜRÜ

VE

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

1947 yılında Konya'da dünyaya gelen Mehmet ŞEKER, ilk, orta ve yüksek öğrenimini İzmir'de yaptı. Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesine bağlı olarak sürdürdüğü doktora çalışmalarını 23.10.1978 tarihinde tamamlayarak İslâm Kurumları Tarihi dalında doktora ünvanını aldı. 1983 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Yardımcı Doçent, 02.10.1989 tarihinde İslam Tarihi, İslam Uygarlığı ve Kültürü Anabilim Dalında Doçent, 14.02.1995 tarihinde de profesör oldu. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. 1973 yılında Irak ve 1984-1986 yılları arasında da Tunus hükümetlerinin hükümetimiz emrine tahsis ettiği burslardan yararlanarak adı geçen ülkelerde araştırmalarda bulundu. Yurt içinde ve yurt dışında alanı ile ilgili kongre, sempozyum ve panellere katıldı. Alanında yayımlanmış bir çok kitap ve makalesi bulunmaktadır. Arapçanın yanında Osmanlı Paleografyası ile de meşgul olmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Menâkıb-nâmeler, bir insanın meziyetleri ile faziletlerinden bahseden eserlerdir. Bunlar ekseriyetle; din yolunda kahramanlıkları anlatılan veya din uğrunda savaşanların hayatları, mâceraları ile fevkalâde güçlerinden söz eden destanî menâkıb-nâmelerdir. Ayrıca mutasavvıfların zühd ve takvâlarının anlatıldığı bir diğer türden eserlerdir⁽¹⁾.

Menâkıb-nâmelerin bir bölümü, halk muhayyilesinde yayılan keramet türü olağanüstü olayların değişik tip ve gruplara mâledilerek yer yer anonim birer nitelik kazanmışlardır. Bu menâkıb-nâmeler arasında bütünüyle tarihî hakikatlerle uyuşan ve uygunluk arzeden, aynı zamanda kronolojik eser mahiyetinde olanlar vardır. Konu edindikleri tarihî şahsiyetler –bunlar velîler ve ya diğer özelliklerle tanınmış kimseler olabilirler- hakkında güvenilir kaynaklar mahiyetindedir. Aynı zamanda, sıradan yazılmış menâkıb-nâmelere göre bir bölümü çok değerli kültür eseri hüviyeti arzederler. Zira ele aldıkları şahsiyeti anlattıkları gibi, ondan sonrakilerin o kimse hakkında yazdıklarını da aktardıkları için ayrıca kıymeti hâizdirler.

İşte bu bakımdan Menâkıb-nâmelerin Türk kültürü bakımından önemlerine değineceğimiz bu çalışmamızda, özellikle Türk kültürünün kaynağı olarak Menâkıb-nâmelere yararlanılması gerektiği üzerinde duracağız. Bazı örnekler vereceğiz. Bu örnekler arasında Eyüp tarihine menâkıb-nâmelerin katkısına da burada ayrıca değineceğiz.

I- MENÂKIB-NÂMELERİN TÜRK KÜLTÜR TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

a- Destanlardan Menâkıb-nâmelere

Türkler millî tarihlerini, tarihî an'anelerini "Destan" şeklinde koruyup daha sonraki çağlara taşımışlardır. Bilindiği gibi medenî milletler de destanlarıyla yaşamışlardır. Eski Yunanlılar, İranlılar, Hindliler, Finliler, Cermenler gibi geçmiş milletlerin "Menkıbevî-tarihî" kahramanlarının anlatıldığı destanları, onların millî benliklerini de ortaya koyan milli destanlarıdır.

Yunanlıların "İlyada ve Odisa"sı, İranlıların "Şehnâme"si, Hintlilerin "Ramayana"sı, Finlilerin "Kalevala"sı tamamıyla millî ve ilgili milletlerin bünyesinden doğmuş mahsullerdir. Millî destanların doğabilmesi için, o milletin tarihinde büyük sarsıntıların yaşanmış ve pek çok büyük olaylarla karşılaşmış olması gerekir.

İşte bu olayları yaşayan milletlerin içinden yetişen halk şairi ve hikayecileri, yaşadıklarını ayrı ayrı "Parça Episode"lar hâlinde dile getirip, anlat-

mışlardır. Daha sonraları bu parçalar toplanarak bir bütün hâline gelip, milletlerin "Millî Destanları"nı oluşturmuşlardır⁽²⁾.

Destanlar, gerek tarihe, gerek fikir ve sanat hayatına kaynaklık ederler, bu bakımdan büyük değer taşırlar. Bazı milletlerin millet hâline gelmeleri tarihin çok eski çağlarında olmuştur. Onların yaşayışları ve tarihleri hakkında yeterli bilgi bulmak mümkün olamamaktadır. Bu bakımdan o milletlerin bünyesinden doğmuş olan destanlar, tarihî değer taşıyan kaynak mâhiyeti taşırlar.

Tarihleri çok eskilere uzanan milletlerin ilk çağlarını bize bir takım mitolojik menkıbeler hâlinde destanları anlatılır. Bunlar gerçek olmasalar, hatta gerçeğe uymasalar bile, milletlerin kendi millî mâzîleri hakkında neler bilip neler düşündüklerini haber vermek bakımından önem taşırlar.

Ancak, bu durum, destanların ilgili milletlerin tarihini ortaya koydukları söylenemez. Bununla birlikte; destanların "kökü tarihe dayanan, ilhâmını tarihten alan bir halk edebiyatı verimi" oldukları da kabul edilmektedir⁽³⁾.

Şurası tarihî bir gerçek olarak söylenebilir ki, destanlar, milletlerin büyük işler yapmak için kendilerine güven duymalarında; toplumlarıyla ilgili türlü sıkıntı ve problemlerinde; yeniden büyük millet olmak, hürriyet ve istiklallerini koruyarak kalkınmalarında rol oynamışlardır. Buna Firdevsî'nin "Şehnâme"si örnek gösterilebilir. Firdevsî, milletin destânî tarihini başlangıçtan Sâsânîler devri sonuna kadar, İran tarihinin bütün yaşayan hâttarlarını, efsânelerini, unutulmaz kahramanlarını ve bütün millî an'anelerini bir araya toplayarak yazmıştır.

Bu destanda İran tarih ve mitolojisinden başka diğer ilk çağ milletlerinden, bu arada Türk, Hint, Yunan tarih ve mitolojisinden de önemli çizgiler almış bulunmaktadır⁽⁴⁾.

İşte Türk milleti de destanları tarihe kaynaklık eden sözlü mahsullere sâhipdir. Türk destanları, Türk tarihini hikâye eden söyleyişlerle oluşmuştur. Bu destanlar, ekseriyetle tarihin bilinmeyen taraflarının aydınlatılmasına

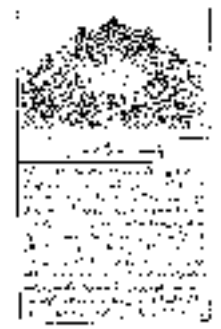
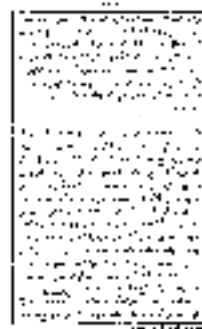

(1) Bunlar hakkında bakınız; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi olarak Menâkıb-nâmeler*, Ankara 1992, 43 v.d.; Ahmet Ateş, *İslâm Ansiklopedisi*, VII, 702; Mehmet Şeker, *El Yazması "Menâkıb-ı Ebû Eyyüb el-Ensârî" Adlı Eser ve Nüshaları Üzerine Bir Değerlendirme*, V. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, Mayıs 2002, s. 23

(2) Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 1971, s. 2

(3) Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 1971, s. 2

(4) Nihat Sami Banarlı, a.g.e., I, s.9

(5) Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıb-nâme, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1986, 254-255

(6) Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı-Menâkıbu'l-Ârifî Değerlendirmesi*, Konya 1977

(7) Fuad Köprülü, *Anadolu Beylikleri Hakkında Notlar*, *Türkiyat Mecmuası*, II, (İstanbul) 1928, s. 1-92

(8) Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1981, s. 56-57

(9) Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyânı*, İstanbul 1980. Ayrıca bakınız; Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Unsiyye* (hazırlayanlar, İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), İstanbul 1984, XXX-XXXVI

da katkıda bulunmuşlardır.

Türk destanlarının tarihî olaylarla uygunluk arzettikleri kabul edilmektedir. Zira bu destanlardaki hayal ve masal unsurları ayıklandığı zaman, geriye ana çizgileriyle de olsun, o dönemlerin tarihi kalır.

Gerçi bu destanlarda, tarihin siyâsî ve askerî olaylarından çok, toplumla ilgili sosyolojik ve psikolojik olaylarını aramak lazımdır.

Destan özelliği taşıyan, hatta yer yer destânî unsurları da ihtiva eden menâkıb-nâmeler, Müslüman Türkler arasında, daha çok, bir velînin hayatı etrafındaki kerâmet ve menkabeleri ihtiva eden eserlere denilmiştir.

İslâm dünyasında bu mânâda evliya menâkıb-nâmeleri ancak, XI. yüzyıldan sonra, yani, tasavvuf cereyanının yeterli bir gelişme seviyesine ulaşması sonucu tarikatler hâlinde teşkilatlanmasından sonra görülmeye başlanmıştır. Ancak sâdece bir velîye ve çevresindekilere tahsis edilen bu eserlerden önce de evliya menkabelerinin yazıya geçirildiği ve bazı eserlerde yer aldığı görülmektedir.

Destanlar için söylediğimiz gibi, menâkıb-nâmeler hakkında da sağlam sonuçlar ortaya koyabilmek için, yazılan menâkıb-nâmelerin sistemli ve mukayeseli incelenmeleri gerekir. Bu menâkıb-nâmelerin incelenmeleri sonucunda; bunların değişik tipler ve gruplar, şekil, muhtevâ, dil ve üslûp bakımlarından farklı nitelikler arzettikleri görülecektir.

Bazı menâkıb-nâmeler tıpkı bazı destanlarda olduğu gibi, tamamıyla tarihî olaylara uygunluk arzederler; menkabe(efsane) unsurları pek azdır. Konu edindikleri velînin ve etrafındakilerin gerçeğe çok yakın biyografilerini anlatırlar⁽⁵⁾.

Bu durumda; birinci türdeki menâkıb-nâmelerin tarihî değerlerine karşılık, ikinciler folklor açısından ilgi çekici olabilirler. Tıpkı destanlarda olduğu gibi, menâkıb-nâmelerde de, sözü edilen şahsın, içinde yaşadığı toplumun hayatını yansıtır. Bunlar gerçek olmasalar, hatta gerçeğe uymasalar bile, o toplumun millî geçmişleri hakkında neler bilip neler düşündüklerini haber verirler. Böylece

millî hafızaları da gelişir.

Bu itibarla her iki gruptaki menâkıb-nâmeler kültür tarihi açısından önem taşıyan eserler olarak değerlendirilebilirler.

b) Menâkıb-nâmelerin Tarihî ve Kültürel Değerleri

Menâkıb-nâmelerin tarihî değerleri bakımından örnek olarak verilebilecek bir kaçını ele almak gerekirse, ilk akla gelen kuşkusuz, Ahmed Eflâkî'nin (öl. 1360) "*Menâkıbu'l-Ârifîn*" adlı eseridir. Bu eser, Mevlânâ ile onun etrafındakilerin menkabelerini anlatmaktadır.

Bilindiği gibi Menâkıbu'l-Ârifîn, XIII ve XIV. yüzyıllar Anadolu kültür tarihi bakımından önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir⁽⁶⁾. Bu eser sâdece Mevlevîlikle ilgili bir kaynak değil, aynı zamanda, Ahîlik ile Bektâşîlik başta olmak üzere çağın ortaya çıkan olayları ve o dönemde Anadolu'da faaliyetleri görülen tarikatlerle, fikrî cereyanlar hakkında da bilgiler ihtiva etmesi bakımından önemli bir kaynaktır.

Sâdece Anadolu Selçukluları hakkında değil, aynı zamanda Anadolu Beylikleri ile de ilgili bilgiler veren Menâkıbu'l-Ârifîn'in diğer tarihî vesikalarla karşılaştırılarak yapılan incelemelerde onun "*tam bir mevsûkiyete malik olduğu*" belirtilmektedir⁽⁷⁾.

Kuşkusuz bu çağa ait bütün evliyâ menâkıb-nâmelerinin Eflâkî'nin eseri derecesinde önem taşıdıkları söylenemez. Fakat her ne olursa olsun, bunlar tam bir tenkide tâbi tutularak incelenirse, toplum tarihi araştırmaları için bu tür eserlerin çok önemli bir kaynak oldukları görülecektir⁽⁸⁾.

Nitekim bu konuda verilebilecek diğer bir menâkıb-nâme de, Elvan Çelebi'nin "*Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Unsiyye*"sidir. Bu eserde, Baba İlyas Horasânî ile oğullarının menkabelerle karışık hayatları hikâye edilmektedir. Bu bakımdan Babaîlik hakkında önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

Elvan Çelebi'nin "*Menâkıbu'l-Kudsiyye*"sinin Anadolu Selçukluları'nı uğraştıran Babaî isyânı (1240) konusunda kaynak olarak kullanıldığını bilmekteyiz⁽⁹⁾. Elvân Çelebi'nin bu eserinde, atalarının, menkabelerle karışık hayat hikâyelerini ve aynı soydan gelmesi sebebiyle en yetkili biri olarak, bir menâkıb-nâme tarzında ortaya koymayı istediği söylenebilir. XIII-XIV. yüzyıllar Anadolu tarihinde vukû bulan önemli siyâsî dinî olaylar içinde yer almış bir aileye mensubiyetinden dolayı Elvan Çelebi'nin yazdıkları onun eserinin diğer menâkıb-nâmelerden ayrı bir önemi hâiz olduğunu söyle-

memize imkan vermektedir⁽¹⁰⁾.

Bu tür menâkıb-nâme örneklerini artırarak, onların tarihî ve kültürel değerleri hakkında bazı düşünceler ortaya konulması mümkündür. Ancak biz bu çalışmamızda konuyu daha fazla uzatmadan, Eyüp tarihi ile ilgili menâkıb-nâmelere bir iki örnek vererek yetinmek istiyoruz.

II. EYÜP TARİHİ BAKIMINDAN MENÂKİB-NÂMELERİN YERİ VE ÖNEMİ

Aslında 2001 yılında toplanan V. Eyüp Sempozyumunda sunduğumuz bir tebliğde bu konuya dikkat çekerek iki menâkıb-nâmeden de örnekler vermiştik⁽¹¹⁾. Bu konudaki tekliflerimiz ilgililer tarafından dikkate alınarak, bazı menâkıb-nâmelerin yayınlanması ile ilgili bir proje başlatılarak, hazırlıklar yapılmıştı. Ancak, bu güne kadar hazırlanan bu menâkıbnâmelerin yayınlandığını görmek mümkün olamamıştır. Yine de henüz bunun tahakkukunu beklemekte olduğumuzu belirterek konuya yeniden eğilme ihtiyacı duyduk.

Bilindiği gibi Eyüp tarihi, özellikle İstanbul'un fethinden sonra, Müslüman-Türkler için daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Onun için hem İstanbul'da yaşayan, hem de Eyüp semtinde hayat süren bir çok yazarın çeşitli vesilelerle eserlerinde Eyüp'ten söz etmiş olmaları bu eserlerin incelenerek ele alınmalarını ve Eyüp hakkında yazdıklarının ortaya konulmasını zarûrî kılmaktadır. En azından bu eserler sayesinde bunların Eyüp'le ilgilerini tesbit etmek mümkün olacaktır.

Nitekim, Latîfî'nin (öl.990/1582) kendisinden söz eden Tezkirelerde, Ebû Eyyûb-ı Ensârî vakfına kâtip olarak görevlendirildiğinden bahsedilmektedir. Bu kayıttan İstanbul'un fethinden sonra Ebû Eyyûb-ı Ensârî'ye ait vakıflar tesis olunduğunu ve bu vakıfların işletilmesi için bazı görevliler tayin edildiğini görüyoruz⁽¹²⁾.

Aslında bu alanda yapılacak başka çalışmalarla bu tür kurumların Eyüp tarihi ile ilgileri tesbit edilebilecek ve yeni bazı bilgiler elde edilerek bir çok bilinmeyen hususların aydınlatılması mümkün olabilecektir. Onun için ister doğrudan Eyüp ve Eyüp'le ilgili diğer hususlardan bahseden eserler olsun, isterse hiç ilgisi olmadığı farzedilen eserler olsun hemen bir çoğunda dolaylı ya da doğrudan Eyüp ve Ebû Eyyûb-ı Ensârî'yle ilgili bir bağlantı kurulması imkân dâhilinde olduğu göz önüne alınmalıdır. Aşağıda sözünü edeceğimiz biyografik eserlerde, Eyüp Câmii ve külliyesi ile diğer kurumlarında görev yaptıkları belirtilen bir çok kişi hak-

kında bilgi verilmektedir. Müstakillen bu tür eserler taransa Eyüp kültür hayatına katkısı olacak bir çok yeni bilgiye ulaşılabileceği tahmin olunur.

a-Biyografik Eserlerde Eyüp

Eskiden "*Terceme-i Hâl*" veya çoğunlukla "*Terâcim-i Ahvâl*" de denilen biyografik eserler, Tarihî en önemli kaynaklarından biri olarak sayılırlar. Bu tür eserlerde, anlatılan şahsın veya şahısların özelliklerine göre uzun ya da kısa olarak vasıfları yazılan kişinin hâl tercemesi yazanlara göre farklılık gösterirler. Bu yüzden hâl tercemesi olarak kabul edilebilecek eserler arasında bir şahsın hayatının bir başkası tarafından yazılmış olanları daha dikkat çekerler. Hâl tercemeleri, yazarın anlattığı şahsa yaklaşımına göre mâhiyet ve şekil farklılıkları gösterirler. Bunlardan ayrı, bizzat kendi hal tercemesini yazanlar da olmuştur.

Osmanlılarda bilindiği gibi hal tercemesi edebiyatı altın çağını XVI-XVIII. asırlarda yaşamıştır. Bu dönemde hem İslâm medeniyetinin ortak ve temel klasiklerinin tercümelerine devam olunmuş, hem de; tezkire, menâkıb, vefayât, devhâ, sefine, tuhfe, hadîka, fihrist, silsile-nâme, şâir-nâme ve gazavat-nâme adı altında bir çok eser kaleme alınmıştır. Ayvansarâyî'nin "*Vefeyât*"ı, Taşköprizâde'nin "*eş-Şakâyiku'n-Nu'mâniye*"si, Mustakîmzâde Süleyman'ın "*Devhatü'l-Meşâyih*"i, Gelibolulu Mustafa 'Alî'nin "*Menâkıb-ı Hünevverân*"ı, yine Taşköprizâde'nin "*Nevâdirü'l-Ahbar fî Menâkıbi'l-Ahyar*"ı v.b. daha bir çok biyografik eser bilinmektedir.

Bu biyografik eserlerdeki yüzlerce hal tercemesi gözden geçirilince, bunlardan pek çoğunun Eyüp'le ilgisi görülecektir. Bunlardan bir bölümü ya Eyüp medreselelerinde öğrenim görmüştür, ya da müderris olarak görev yapmıştır. Diğer bir bölümünün imamet, hitabet veya müezzinlik gibi hizmetler ifâ ettikleri görülecektir. Bir başka gözle bakıldığında, buradaki hizmetleri yürütmek üzere kurulan vakıfların sağlıklı bir biçimde işlemesi için farklı hizmet ve görevleri yüklenen kimseler oldukları bu hal tercümelerindeki bilgiler arasında bulunacaktır.

Nitekim yukarıda adını zikrettiğimiz Ayvansarâyî'nin (öl.1201/1787) Hadîkatü'l-Cevâmî adlı eseri ve zeylinde Eyüp'te defno-

(10) Elvan Çelebi, a.g.e., XXIV

(11) Mehmet Şeker, a.g.m., 22-29

(12) Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 1973, 261

(13) Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, III, İstanbul 1975, 64-65

(14) Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., III, 68

(15) Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., I, 448

(16) Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., III, 48

(17) Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., II, 276

(18) Aynı eser, III, 239

(19) Mehmet Şeker, a.g.m., 24-25

(20) Mehmed Emin Efendi, **el-Âsârü'l-Mecdiyye fi Menâkı'l-Hâlidîyye**, İstanbul 1314, s. 82, 84-87

(21) Aynı eser, 87-88,95

(22) Aynı eser, 89-94

lunanlardan bahs olunmakta olduğu görüldüğü gibi, bizzat yazarın kendisinin de Eyüp'te Zâl Paşa Camii avlusunda medfun olduğu bilinmektedir⁽¹³⁾.

Meşhur Osmanlı tarihçilerinden İdris-i Bitlisî'nin de Eyüp'te kendi adı ile anılan bir köşkü ile çeşmesi bulunduğu ve karısı tarafından buraya yaptırılan mescidin mezarlığına defnedildiği de yine bu biyografik eserlerde nakledilmektedir⁽¹⁴⁾.

Aslında Osmanlı tarihine dair biyografik eserler arasında vefeyât kayıtları incelenince yüzlerce kişinin Eyüp'te medfun oldukları kaydına rastlanır. Bu arada bu zatların yaptıkları işlerden ve eserlerinden de söz edildiği görülür. Mesela Reisü'l-Kurra Abdullah Eyyûbî (öl.1252/1836), Nakşîlerden Raif Efendi (öl.1309/1891) Eyüp'te medfundur.

Bu arada Fâzıl Ahmed Paşa adına ithaf edilen bir Tefsiri de bulunan Müezzinzâde Eyyûbî Şaban Efendi (öl. 1099/1687) de Eyyub'a defnedilenler arasında bulunmaktadır.⁽¹⁵⁾

"*Osmanlı Müellifleri*" adlı biyografik eserinde Bursalı Mehmet Tahir "Eyyûbî" mahlaslı iki ayrı şâir hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan biri Kânûnî devri tarihçi şâirlerindendir. Diğeri de "*Mürettep Divânı*" ile "*Devhatü'l-Küttâb*" adlı eserleri bulunan Necib Mustafa Efendi dir (öl.1171/1757-58).

Kânûnî'yi metheden Eyyûbî'nin eserinden müellif şu mısraları eserine almıştır:

"Yine dergâh-ı irfân oldu cûşân
"Tabiat gülleri açıldı handân
"Safâ sahrâsı oldu tâze vü ter
"Perişan kâkûlî gibi mu'teber
"Ele alsun yine sâzendeler saz
"Dügâhile safadan etsün âğâz"⁽¹⁶⁾

Diğer Eyyûbî mahlaslı şâirin de şiiriyyet bakımından dikkat çekici beyitlerinden biri şöyledir:

"Olsa âyîne-i nümâyende-i rûy-ı insân
"Yüzü insân olur amma özü insân olmaz"

Bu şâirin bir başka mısraı da ilginçtir:

"Meseldür, dînsizin ey dil gelir hakkından imansız"⁽¹⁷⁾

Bu zâtın mezarının Eyüp'te hamam arkasındaki yokuşun başında babasının yanında olduğu kaydedilmektedir.

XII. yüzyılda yaşamış Eyüp'lü bir tabib olan Zeynelâbidin Efendi İbn-Halil (öl.1506/1646)'in

de Kadılar zümresinden âlim ve fâzıl bir zât olduğu belirtilmektedir⁽¹⁸⁾.

Başka biyografik eserler bu gözle incelenince, benzeri daha değişik bilgilere rastlanacağı muhakkaktır. Ancak doğrudan Eyüp'le ilgili biyografik eserlere de bir iki örnek vererek konuyu tamamlamak istiyoruz.

b- Eyüp'le İlgili Biyografik Eserler veya Menâkıb-nâmeler

Şeyhu'l-Kurra ve Eyüp Camii birinci İmamlarından Hafız Mehmed Emin Efendi'nin kaleme aldığı "*el-Âsârü'l-Mecdiyye fi'l-Menâkıbı'l-Hâlidîyye*" adlı eserden bir başka makalemizde söz etmiş ve eserin muhtevası hakkında yeterli bilgi vermiştik⁽¹⁹⁾. Şimdi ise bu eserden Eyüp tarihi ve kültürüne dair bazı örnekler vereceğiz.

Bu eserin beşinci bölümünde Eyüp Camii'nin minaresinin Sultan III. Ahmed ve cami ile türbenin de Sultan III. Selim tarafından yenilendiği anlatılmaktadır⁽²⁰⁾. Türbeye bir Kur'ân-ı Kerim nüshası konduğu ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye hürmeten III. Selim'in yaptığı vakıflar ve hayrattan da söz edilen eserde, Şifâ-i Şerif okunması ile ilgili güzel bir tedbirin de alındığı belirtilmektedir⁽²¹⁾. Ayrıca aynı bölümde, III. Selim devrinde câmi ile türbede ilk kez tamirat yapıldığı ve tamirin tamamlanması sonucunda da "*resm-i küşâd*" yapıldığının anlatılmış olması⁽²²⁾ sanat tarihimiz açısından önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

Adı verilen eserin altıncı bölümünde türbenin ziyaret âdâbı anlatılmaktadır (s.97-105). Bu bölümde kabir ziyaretinin gerekliliğinden ve bunun nasıl olacağından söz edilmektedir. Bâzı mutasavvıfların kabir ziyaretini nasıl yaptıklarına dair örnekler verilmekte, özellikle Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin ziyaretinin nasıl yapılması gerektiği anlatılmaktadır.

Eserin yedinci bölümünde, Eyüp Câmii ile Türbesinde görevli olanlardan meşâyih, müderris, imam ve müezzinlerin terceme-i hâllerine yer verilmektedir. Bunlar arasında Tire'li Ömer Efendi, Miftâhî-zâde, Abdürrezzak Efendi, Eyyûb Şeyhi Yahya Efendi, Nasuhî el-Halvetî, eş-Şa'bânî, Abdullah Efendi, Yahya-zâde Efendi, el-Hâc Feyzullah Efendi, el-Hâc Melek Efendi, Kasımpaşalı Ahmet Efendi ile Küçük Emir Efendi, camiin meşâyih ve müderrisleri olduğu belirtilerek onların biyografilerine yer verilmektedir (s.105-115).

Ayrıca aynı câminin imam-hatipleri sayıl-

maktadır: Hatib Ebu'l-Mevâhib, Ahmet el-Mesîri, Hatib Mustafa Efendi ve Baltacı Efendi (s. 115-123). Bu arada yazar, Ebû Eyyûb el-Ensârî türbesinin türbedârlarından bazılarını da tanıtmaktadır: Baba Yusuf Bayramî, Abdülhâlık Efendi, eş-Şeyh Mehmed Efendi (Tokatlı), Na'li-zâde Efendi, Melek Hafız Efendi(s.131-134) gibi.

Bölümün sonunda da; Câmide müezzin olarak görev yapanlar hakkında bilgi verilmektedir. Abdulgâni Efendi, Rıza Efendi bu müezzinlerden bazılarıdır(s.134-136).

Eserin sonunda da, ziyaret sırasında okunacak dualardan ve ziyarette nelere dikkat edileceğinden bahsedilmektedir(s.134-136).

Görüldüğü gibi hem câmi ve türbe, hem de etrafındakiler hakkında bilgi verilen bu menâkıb-nâme, gerek yazarın kendisinden önceki, gerekse kendi zamanındaki bir çok bilgileri ihtiva etmesi yönüyle Eyüp tarihi ve kültürü bakımından önemli bir kaynak hüviyetindedir.

Eyüp tarihi ve kültürü bakımından biyografik eser yazanlardan, burada örnek olarak vereceğimiz biri de Abdürrezzak'ın kaleme aldığı "*Şerhu's-Sudur*" ile "*Tuhfetü'z-Züvvâr*" adlı iki eseridir. Yukarıda muhtevâsından söz ettiğimiz eserin Câmii meşayih ve müderrisleri arasında adı geçen Abdürrezzak (öl.1170-1756) Eyüp'te doğmuş Eyüp'te büyümüş, burada yaşamış ve Eyüp'te vefat ederek Eyüp yakınlarında gömülü olan gerçek bir Eyüplü sayılabilir.

Abdürrezzak'ın "*Şerhu's-Sudur*" adlı eserinde , Eyüp Türbesinin yakınlarında defnedilmiş olan bilgilerle şeyhlerden otuz ikisinin biyografisi yer almaktadır. Bu eserin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesinin Esad Efendi bölümünde 3622/12 numarada kayıtlı bulunmaktadır⁽²³⁾.

Aynı yazarın "*Tuhfetü'z-Züvvâr*" adını verdiği bir diğer eserinde de,câmi yakınlarında gömülü olan yedi şeyhin terceme-i hâlinde bahsedilmektedir. Bu eserin bir nüshası da, bir önceki nüshanın hemen arkasında yer almaktadır⁽²⁴⁾.

Bu eserler bize Eyüp ve civarının değerinin anlatılması bakımından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ayrıca bu vesile ile Eyüp Câmii ile türbesinin bir çok görev ve hizmete yönelik müesseselere de sâhip olduğu anlaşılmaktadır. Sâdece müderrislik, hatiplik, imamlik ve müezzinlik ile türbedârlık görevleri değil, aynı zamanda, baş imamlik ve baş müezzinlik gibi ayrı müesseselerin var olduğu da gö-

rülmektedir. Bunu sâdece Eyüp tarihi bakımından değil, aynı zamanda hem kültür, hem de kurumlar tarihimiz açısından değerlendirmemiz mümkün olabilir.

SONUÇ

Menâkıb-nâmelerin destanlarla ilgisi birkaç yönden kurulabilir. Her ikisi de tarihin kaynaklarıdır. Aynı zamanda destanlar da menkıbeler de, tarihî şahsiyetler etrafında gelişen olayları konu edinirler. Bu olaylar bazen tarihî hakikatlere uygun olmayabilir. Onun için hem destanları, hem de menkıbeleri ciddi ve esaslı bir tenkit süzgecinden geçirerek kullanmak, tarihî kaynak olarak değerlendirmek gerekir.

Biyografik eserlerde değişik şahsiyetlerin özel hayatları anlatılırken menkıbelere de yer verilmektedir. Yine ciddi ve esaslı bir tarihî tenkide tâbi tutulmak şartı ile tarihin olduğu kadar, özellikle toplum ve kültür tarihinin de kaynağı olarak menâkıb-nâmelerden yararlanılabileceği kabul edilmektedir.

Bu açıdan her nerede yer alırlarsa alsınlar ve hangi adla anılırsa anılınsınlar, menkıbelerin Türk kültür tarihi için önemli ve vazgeçilmez birer kaynak oldukları düşünüldüğü gibi, aynı zamanda bunlar Türk-İslâm kurumlarının çeşitliliği ve işleyişi hakkında da yararlı bilgileri ihtiva eden hikayeler olarak değerlendirilebilirler.

Bu arada içinde menkıbelerin yer aldığı menâkıb-nâme türündeki eserler bölge, şehir ile câmi, medrese, türbe gibi türlü mekânların tarihlerine dair bilgileri de ihtiva ederler. İşte Eyüp tarihi için de bu tür eserlerden yararlanılabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Hatta Eyüp'le ilgili, başka tarihlerde rastlanılamayacak, kıyıda köşede kalmış, satır aralarında bulunan tarihî anekdotlar da bu tür menâkıb-nâmeler aracılığı ile gün yüzüne çıkarılabilir. Ancak, bu tür eserlerin öncelikle bulunmaları, sonra da yayına hazırlanarak, tarihî tenkide* sunulmaları için zaman geçirilmeden gereken ilginin gösterilmesi, ilme yapılacak yararlı bir hizmet olarak değerlendirilebilir.

Bunlardan Abdurrezzak'ın Eyüp'e dair kaleme aldığı yukarıda adı geçen iki eserin Menakıp-name türünde yayınlanmaları düşünülen eserler arasında yer almaları hem Eyüp tarihine, hem de Türk kültür tarihine katkıda bulunulabilecek bir hizmet olduğundan kuşku yoktur.

(23) Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., III, 25

(24) Ağâh Sırrı Levend,a.g.e., I, 418-419

* M. Şeker hocamız ve Haşim Şahin'in katkıları ile bulunabilen (mevcud) menkıbe nüshalarını karşılaştırmak "Menakıp-ı Eyüpsultan" isimli kitap olarak ciltler halinde yayın çalışmalarını sürmekte. (yay. notu)